

Emlékezés Ganz Ábrahámra halálának 150. évfordulóján

Halálának 150. évfordulóján emlékezünk a reformkorban hazánkban letelepülő svájci öntömesterre, *Ganz Ábrahámra* (1814–1867). Az elmúlt másfél évszázad alatt a magyar ipar egyik legnagyobb, világhírnévre szert tett vállalati birodalma lett a GANZ, az egykori kis öntödéből kifejlődött cég. Ez a márkanév máig jó áruvédjegy.

Ganz Ábrahám munkássága és élete

Ganz Ábrahám (1. kép) 1814. november 6-án született Svájc zürichi kantonjában, Unter-Embrach községben, a helybéli református iskolamester első fiúgyermekéként. 17 éves korában beállt öntőinasnak a zürichi Escher-Wyss gépgyár vasöntődjébe, majd a kor szokásainak megfelelően külföldi vándorútra indult, franciaországi, itáliai, bécsi öntödékben gyarapította tudását.

Bécsben tudta meg, hogy a Pesti Hengermalom Társaság szakembereket keres. 1841 augusztusában érkezett Pestre, és a József Hengermalomban helyezkedett el, ahol rövidesen az öntöde vezetésével bízták meg.

1843-ban súlyos baleset érte: a folyékony vas az arcába fröccsent, jobb szemét elveszítette. 1844-ben kilépett a Hengermalomból, s önálló vállalkozásba kezdett. 1845-ben megvásárolta – a mai Bem József utcában – a Víziváros egyik házát a hozzá tartozó telekkel, s ebben hét munkással beindította saját vas- és fémöntődjét. A Pesti Hírlap és az Ofner-Pesther Zeitung 1845. április 11-i számában is megjelent (2. kép), hogy „egy vas- és ércz-öntő intézetet” állított fel Budán és „mindennemű gépalkatrészek készítésével, ugy szinte építészeti- és dísz-tárgyakkal foglalatoskodik.”

Ekkor már 22 munkása volt, s már ebben az évben gőzkocsikerekeket is öntött. A következő évben a harmadik országos iparmű-kiállításon „Ganz Ede (sic!) vasöntő gyárnok úrnak” „nagy ezüst érdempénzt” ítéltek oda.

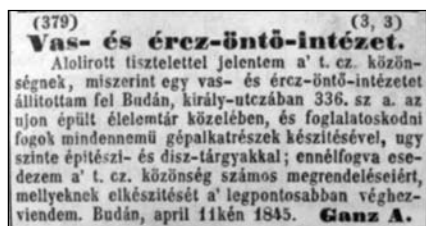

■ 1. kép. Ganz Ábrahám képe a Hajnal Albumból, 1866. Marastoni József könyvismarata

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt Ganz a magyar csapatok megrendelésére ágyúkat öntött, ezért a szabadságharc leverése után a császáriak hatheti várfogságra ítélték, de büntetését később kegyelmi úton elengedték.

1849 őszén megnősült. *Heiss Lőrinc* késmester 16 éves lányát, *Jozefát* választotta feleségül, aki 19 évvel volt fiatalabb nála.

Ganz újabb ingatlanok vételével bővítette öntődjét, majd 1852-ben elnyerte az „országos gyár” címet. A termékek között jelentős részt tettek ki a vasúti vagonkerekek, amelyek kéregöntvények voltak. Az ilyen, belül szürkén, vagyis grafitosan dermedő öntöttvas termékek adott felületén néhány mm vastagságban a karbont vas-karbid (Fe_3C) alakban tartalmazó, fehéren dermedő, kemény, kopásálló réteg alakul ki, amit úgy érnek el, hogy az öntvény homokformájában

■ 2. kép. Az első sajtóhír Ganz önálló vállalkozásáról

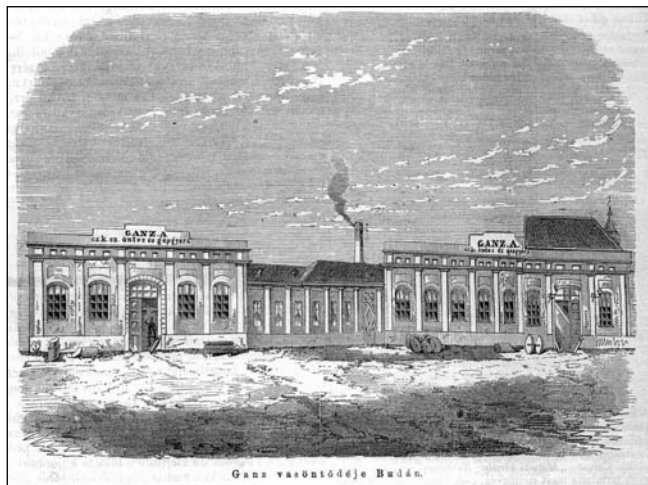
ott, ahol a kérget akarják kialakítani, hűtővasat (kokillát) helyeznek el [1].

Ganz 1854-ben szabadalmi bejelentés tett egy eljárásra, amely szerint a kokillát örölt antimont tartalmazó mázzal kell befekecselni, ez a fém segíti a kéreg kialakulását. Több módosítás után – a Habsburg Birodalom területén egyedülként – megkapta a szabadalmi jogot kéregöntésű vasúti kerekek gyártására. Ezután a kerekek új konstrukciójára még további szabadalmakat dolgozott ki. Később a vasúti kiterőkhöz szükséges csúcsbetétek (az ún. szívdarabok) gyártási jogát is megszerezte a Habsburg Birodalom területére, tökéletesítésükre is kapott két szabadalmat. 1854-től haláláig hét szabadalmát fogadták el, ezek közül négy leírása van meg. Egy kivételével valamennyi a kéregöntvényekkel kapcsolatos [2].

Kéregöntésű vasúti kerekeinek gyártása jóval termelékenyebb volt, mint a vasútnál addig alkalmazott módszer, annál ui. acélból kovácsolt pántot húztak az előzetesen kovácsolással vagy öntéssel elkészült kerékre. Már az első szabadalom benyújtása előtt is futottak Ganz-kerekek Európa vasúttársaságainak vonalain. Tudomásunk van olyan híradásról, amely szerint az 1867-es párizsi világkiállításán bemutatott vagonkereke már „két évtized óta járja a meleg sínutakat” (tehát legkésőbb 1847-ben öntötték).

A termelés gyors növekedése miatt 1859-ben Ganz három tehetséges német mérnököt vett maga mellé *Krempe Ödön Vilmost*, *Eichleiter Antal* és *Mechwart András*t. 1858–62 között a gyár bővítésére került sor (3. kép). Ekkor épült az a csarnok, amely ma védett műemlék, és az Öntödei Múzeumnak (mai nevén MMKM Ganz Ábrahám Öntödei Gyűjtemény) ad otthont.

Ganz Ábrahám svájci állampolgárságát fenntartotta, de választott hazájának is hű polgára volt, magyaros ruhában járt. Buda város képviselő-testületi tagjává, majd díszpolgárává választotta. Az ipar fejlesztésében nyújtott teljesítményéért 1863-ban

■ 3. kép. A Ganz-gyár Királyhegy (ma Bem József) utcai frontja 1862-ben

■ 4. kép. A Ganz-palota Széchenyi utcai és rakparti homlokzata

megkapta a Ferenc József-rendet, 1865-ben a császár is meglátogatta gyárát. A korabeli sajtó szerint a gyár termékei „nemcsak a tulajdonosnak, de az egész országnak dicsőségére válnak”.

Ganz szerény lakása sokáig a gyár területén volt. Feleségével szeretetteljes házasságban élt. Saját gyermekük nem született, két nevelt lányuk volt. Szociális érzékenységéről is híres volt. Támogatta az üzemében megbetegedett munkatársait, kórházat alapított, nyugdíjat fizetett az elnyomorodottaknak. A Hold utcai pesti német protestáns templom építését, svájci rokonait és szülőhelyét is segítette. Jellemző, hogy 65 keresztgyereke volt munkásainak családjában [3].

1864 és 1866 között *Ybl Miklós* tervei alapján neoreneszánsz stílusú, négyemeletes palotát építtetett Pesten, a Duna-parton, a Széchenyi utca és Akadémia utca közötti részen. Sajnos, az épület a II. világháború alatt megsemmisült [4, 5] (4. kép).

1867-ben a párizsi világkiállítás újabb elismeréseket, üzleteket, sikereket hozott. A 100 000. kéregkerék leöntése alkalmából, 1867. november 23-án ünnepséget tartottak. Ekkor már hét ország 59 vasúttársaságának szállították a kerekeket és a csúcsbetéteket. A gyár munkatársai Ganzot szép albummal lepték meg, ő pedig mind a 371 munkását ezüst emlékéremmel ajándékozta meg [1, 2].

Ganz ezekben az években már betegeskedett. Idegrendszerét, szervezetét a sok munka és izgalom fel-

őrlötte, állandó fejfájások gyötörték. 1867. december 15-én, 53 évesen, tragikus hirtelenséggel véget vetett életének, levetette magát palotája emeletéről. Két nap múlva temették el nagy részvét mellett a református vallás szertartása szerint.

Ganz Ábrahám 23 év alatt kis öntödéből az ország egyik legjelentősebb gyárát hozta létre. A munkások száma több mint tízszeresére, az öntvénytermelés több mint 15-szörösére nőtt, aktív vagyona halálakor 2,5 millió forintot tett ki. Kéregöntésű vasúti kerekei európai hírnevet szereztek számára, a GANZ név a magyar ipar igazi hírnöke, védjegye lett, és maradt halála után is.

Mauzóleumát szintén *Ybl* tervezte, de az csak 1911-ben készült el, a Fiumei úti temető sarkán kívülről is látható a kupolája ma már műemlék.

Ganz öröksége

Ganz Ábrahám hagyatékát felesége és Svájcban élő testvérei örökölték. Az örökösök a már 1859 óta Ganzzal együtt munkálkodó mérnökökkel (*Mechwart*, *Eichleiter*) és *Keller* könyvelővel társasági szerződést kötöttek, s megbízták őket az üzem vezetésével. A gyárát 1869-ben eladták egy pesti nagykereskedő pénzcsoportnak 1 825 000 Ft-ért. A vezetők 700 000 Ft ellenében lemondtak tulajdonosi jogokról, a cég *Mechwart* vezetésével Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Rt. néven működött tovább.

Mechwart András 40 éves vezérigazgatósága alatt nemcsak felvirá-

goztatta az öntödét és a gépgyárat, hanem saját találmányaival és kiváló fejlesztőmérnökeivel (*Zipernowszky Károly*, *Bánki Donát*, *Déri Miksa* és *Kandó Kálmán*) világhírű ipari birodalomra fejlesztette. A gyár fejlődése egészen a 20. század második feléig töretlen volt. A Ganz és Társa Rt. a malomipar, a villamossági termékek és a vasúti kocsik gyártása, az erőművi szállítások és a gépipar teljes vertikumát átfogó területeken öregbítette a magyar ipar hírnevét [6].

Kiszely Gyula technikatörténész (1911–1998) elévülhetetlen érdeme, hogy az öntödék és a kohászati szakma összefogásával 1964–69 között létrehozott Öntödei Múzeum Ganz Ábrahám emlékét ápolja, és a lebontásra ítéltetett törzsgyár technikatörténeti értéket képviselő épületei és berendezései – Európában unikális módon, a főváros szívében –, a mai napig is megtekinthetők.

A Ganz és Társa Rt., majd az 1959-től utódként létrejött Ganz-MÁVAG nagyvállalat dokumentumait és emlékeit a Ganz-Holding gyártörténeti gyűjtemény, a Ganz Villamossági Gyár emlékeit a Magyar Elektrotechnikai Múzeum ápolja. Ganz Ábrahám családjával kapcsolatos fontos dokumentumok a *Biberauer–Bodoky* gyűjteményben (Budapest Főváros Levéltára) lelhetők fel [3]. Sok dokumentum van a volt Országos Műszaki Múzeumban (ma MMKM) és a jelenleg raktárba zárt Malomipari Múzeumban is.

Az Öntödei Múzeum Ganz és *Mechwart* életét és munkásságát bemutató kiállításainak rendezésekor

ezen gyűjtemények is segítettek iparunk e két jeles személyiségének sokoldalú megjelenítését. Nevüket Budapesten és vidéken is iskolák, utcák, ligetek viselik, és még ma is jó néhány vállalkozás nevében emlékeztet a jól csengő GANZ márkanévre.

Ganz Ábrahámot és vasöntődjét a 19. századi európai és hazai gazdaság sorsfordító újdonsága, a vasút tette sikeressé. A cég az öntvények gyártása mellett jelentős gépészeti munkákat is kivitelezett. Szabadalma, a kéregöntésű vasúti kerék is nagyban hozzájárult, hogy vasúthálózatunk hihetetlen gyors fejlődést járjon be. Ez a főváros és a vidéki Magyarország arculatának, gazdaságának és társadalmának döntő mértékű változását, megújulását is jelentette. A távolságok lecsökkentek, és az uta-

zás, de a teherszállítás, majd a mezőgazdaság és az ipar is jelentős fejlődésnek indult az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között. A fejlődés egyik alappillére a Bem utcai öntődében működött, s mi magyar öntészek, kohászok méltán lehetünk büszkéek a svájci származású, magyarrá vált vállalkozóra és az emléket őrző szakmai gyűjteményre.

Lengyelne Kiss Katalin
nyugalmazott múzeumigazgató

Irodalom

- [1] Kovács László: Ganz Ábrahám. Öntődei múzeumi füzetek 16. 1–46. o. Országos Műszaki Múzeum Öntődei Múzeuma, Budapest, 2006.
- [2] Kovács László: Ganz Ábrahám

szabadalmi. Öntődei múzeumi füzetek 18. 1–28. o. Országos Műszaki Múzeum Öntődei Múzeuma, Budapest, 2007.

- [3] Csanády dr. Bodoky Ágnes: Ganz Ábrahám életének írásos és tárgyi emlékei. BKL Kohászat, 2015/1. 20–24.o.
- [4] Hídvégi Violetta: 2x200 = Ganz Ábrahám + Ybl Miklós. Budapest, 2014. április, 6–10. és 34. old.
- [5] Millisits Máté: Az elpusztult palota. Rubicon, 2010. 8. sz. 43. old.
- [6] Lengyelne Kiss Katalin: A bajor mérnök, akiből magyar nagyiparos lett. A lehetőségek országa. Polgárosodás a 19. századi Magyarországon c. kiállítási katalógus (49–54.o.), 2010. Kiadó: Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága

■ MÖSZ-hír

Tudósítás a 24. Magyar Öntőnapokról. A fejlődés töretlen! Ismét nagy siker, izgalmas jövő...

A Magyar Öntészeti Szövetség (MÖSZ) és az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) Öntészeti Szakosztálya szervezésében és lebonyolításában, 2017. október 13–15-én ismét Herceghalmon, a Hotel Abacusban, magyar és angol nyelven zajlott le a 24. Magyar Öntőnapok rendezvény kiállításával és szakmai konferenciával.

A rendezvény jellemző adatai:

Szakmai előadás:	36
Diák által tartott előadás:	5
Cégismertető előadás:	7
Kiállító:	11
Támogató:	21
A középiskolás résztvevő:	105
A gyárlátogatáson résztvevő:	86

A rendezvénynek 218 regisztrált résztvevője volt, ebből kilenc ország képviselőjében 18 külföldi kolléga. 101 cég munkatársa jelent meg a konferencián.

A rendezvény fő támogatója az Öntőgépszerviz Kft. és az IDRA SA (I) cégek, a kiemelt szponzorok pedig (abc-sorrendben) a Busch-Hungária Kft., a

Fémalk Zrt., az Inductotherm Europe Ltd. (UK) és a Nematik Győr Kft. voltak. A konferencia további szponzorai: Alba Metall 1991 Kft., Alu-Öntő Kft., Antamik Kft., ASK Chemicals (A), Caster Kft., Csabametál Zrt., Csefém Kft., Csepel Metall Vasöntő Kft., Euro-Metall Kft., Hüttenes-Albertus Chemische Werke (D), K+K-Vas Kft., Messer Hungarogáz Kft., Miskolci Egyetem Műszaki Anyagtudományi Kar Öntészeti Intézete, PO-Fém Bt., Szegedi Öntő Kft., Wescast Hungary Zrt.

A szervezők és a rendezvény fő támogatója megnyitó előtti szakmai délelőtti szervezett az öntészeti szakirányú képzés jövőjének biztosításáért, az öntészet társadalmi elfogadottságának javításáért. A megjelent 105 középiskolai diák három szakiskolából és egy szakgimnáziumból érkezett, az ország különböző részeiből. A fiatalok két, összefoglaló jellegű előadást hallgathattak meg, dr. Hatala Pál (MÖSZ): Az öntészet egy csodálatos világ témájú és Pintér János Norbert (Nematik Győr Kft.) 4D-szimuláció alkalmazása az autóiipari öntészet szolgálatában című előadá-

sát. Ezt követően nagy érdeklődéssel vettek részt dr. Mende Tamás (ME) interaktív Anyagtudományi Scool-túra bemutatóján. Ezután az ME Öntészeti Intézet oktatói és hallgatói formázási és öntési bemutatót tartottak a diákoknak a hotel bejárata előtt felállított sátor alatt és körül, természetesen a diákok közreműködésével.

A konferencia szakkiállítás megnyitásával kezdődött, melyet a plenáris ülés előtt nyitott meg Katkó Károly, az OMBKE Öntészeti Szakosztály elnöke. A kiállítói standokon az Antamik Kft. – ASK Chemicals (A), a BL Metal Ltd (SLO), a Dualvest Kft. – EBA Kft., a Foundex Kft., az Inductotherm Group/Europe Ltd. (UK), a Nanotest H. Kft. és az Öntőgépszerviz Kft. – IDRA SA (I) és a TP Technoplus Kft. szakemberei fogadták az érdeklődőket.

A plenáris ülés levezetője dr. Hatala Pál, a Magyar Öntészeti Szövetség ügyvezetője volt. A konferenciát Kovács Sándor, a Magyar Öntészeti Szövetség elnöke nyitotta meg és dr. Nagy Lajos, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület elnöke köszöntötte.